

Expanzió vagy önvédelem? Az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai köreinek tervei Szerbiával kapcsolatban (1913-1915)¹

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a Monarchia egyik politikai klikkje, a magyarok vezette konzervatív csoportosulás, mely Burián Istvánt, Thallóczy Lajost és Tisza Istvánt tömörítette, hogyan vélekedett a Szerbiával szemben alkalmazandó politikáról és ez hogyan változott a körülmények módosulásával 1913 és 1915 között, a Balkán-háborúktól Szerbia megszállásáig, illetve véleményük mennyiben tért el más politikai klikkek terveitől. E csoport tagjainak véleménye azért érdekes, mert noha 1913 elején még rosszul informáltak voltak (a jelentős balkáni tapasztalattal bíró Buriánt² leváltották a közös pénzügyminiszteri posztról 1912-ben amit rendkívül sérelmezett és ez meghatározta a hivatalos politikához való viszonyulását; Tisza nem rendelkezett kellő külpolitikai információval, noha koncepciója volt, de a magyar belpolitikai élet megregulázása vette el idejét; Thallóczy pedig egyensúlyozni volt kénytelen k.u.k hivatalnokként új főnöke, Bilinski közös pénzügyminiszter és a korábban Burián által propagált, magyaroknak kedvező Bosznia-koncepció között), 1913-1916 között meghatározó szerepet kaptak a Monarchia külpolitikájában. Ferenc Ferdinánd halálával Burián elnyerte a közös külügyminiszteri posztot, s előtte a magyar kormányban volt király személye körüli miniszter; Tisza 1913-ban miniszterelnök lett; Thallóczy pedig az albán koncepció egyik kidolgozójaként oroszánrészt vállalt a Monarchia külpolitikai irányvonalának meghatározásában, s 1916-os haláláig rövid ideig a megszállt Szerbia polgári kormányzatát vezette. A tanulmányban érintőlegesen foglalkozunk Berchtold külügyminiszter és a hadsereg (Conrad, Krobotin, Hoyos, Sarkotić) által képviselt nézőponttal.

A címben lévő alternatíva a két szélsőséges álláspontot fogja össze. Egyesek a Monarchia (vagy esetleg csak a magyarok) direkt, hódító (gazdasági és politikai expanzió alternatíváját egyaránt magába foglaló) törekvései mellett érvelnek – létező dokumentumok alapján –, mások a „fortélyos félelem” jegyében a „nemzet” (belső stabilitása, belső expanziója vagy akár a dualista rendszer) védelme érdekében a Szerbiát érintő fellépések „önvédelmi” és preventív jellegét hangsúlyozzák. (Így egymástól eltérő érdekeltségű és összetételű csoportok kerülnek egy platformra Conraddal). A teljesség igénye nélkül megemlítjük a Balkánra vonatkozó nacionalista, polgári, esetleg tudományos publicisztikában feltűnő – a közvélemény befolyásolására alkalmas – főbb terveket,³ de a tanulmány zöme a felső politikai vezetés elképzeléseivel foglalkozik. A polgárság Szerbiát érintő (a sarajevói merénylet okozta helyzet miatt korántsem befolyásolástól mentes) érzelmeire a dolgozat végén térünk vissza.

---

¹ Szabó Dániel hasonló című műve az 1915-1918 közötti periódus elképzeléseit taglalja. Szabó Dániel: A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében 1915-1918. Budapest Akadémiai Kiadó, 1976.

² Szófia-i konzul, majd athéni követ volt 1887-1903 között.

³ Lásd részletesen: Ábrahám Barna: A Balkán képe a 19–20. századi magyar geopolitikai és tudományos gondolkodásban. Regio, 18, 2007/2. 47-78.

A politikai földrajzzal foglalkozó nagyvállalkozó, Havass Rezső a magyar állam balkáni feladatairól a legtisztább imperialista szólamokkal így ír: *„Nekünk nincsenek gyarmataink, s egyelőre ahhoz sincs erőnk, hogy távoli, tengerentúli országokban nagyarányú, más nemzeteket visszaszorító gazdasági tevékenységet fejtsünk ki, a Balkán-félsziget azonban szomszédságával valósággal kínálja számunkra a hegemoniát a gazdasági téren le egészen a Fekete-tengerig és a Földközi-tengerig.”*⁴ Általánosítva, inkább a civilizatórikus küldetésre összpontosítva ugyanezen művében így fogalmaz: *„Budapest legyen a Balkán Párisa, s a magyar gazdasági és szellemi erő terjessze szét jótékony hatását a Balkánon a Dunától a Földközi-tengerig s a Fekete-tengertől az Adriáig.”* A Vasárnapi Újság szerkesztője, Hoitsy Pál a korban elvárható természettudományos érveléssel támasztja alá a nemzet úgymond jogos igényeit: a Kárpát-medence⁵ hegy- és vízrajzilag dél felé nyitott, aki tehát itt államot alapít, az örökre expanzióra kényszerül.⁶ *„A természet maga jelölte ki, hogy meddig terjedhet a magyar hatalom és a magyar befolyás. Egyrészt a dinári alpesek vízválasztójáig, beleértve Dalmácia, Bosznia és Szerbia területét. Másrészt a Balkán-hegység vízválasztójáig, beleértve Bulgáriát s az aldunai vidéket egészen a Fekete-tengerig. Azon túl nem fog terjeszkedni az ország tovább.”*⁷ A Keleti Kereskedelmi Akadémia,⁸ mely a magyar imperializmus fedőszervének is tekinthető, Szegh Dezső révén a következő feladatokat határozta meg: *„A berlini kongresszus egy nemzetközi bonyodalomnak vette elejét, de végleges rendezést nem csinált a keleti kérdésben, sőt a sok nyitott ajtóval, elfojtott, de eléggé el nem titkolt gondolattal, félszeg intézkedésekkel... megteremtette az akut Balkán-problémát. ... A berlini kongresszus óta a hatalmak részéről megindult gazdasági mozgalmakban... ötödik kerék volt a Monarchia, nemcsak hogy kivívott pozíciókat nem, de igen sok elhagyott állást jegyezhet föl magának, s ezek után nem lehet csodálkozni... hogy a politikai akcióknál... még inkább a staffázs szerepét töltötte be. ... „Nekünk (Magyarországnak) törekvéseink... érvényre juttatása érdekében... minden egyes esetben ezzel az Ausztriával is meg kell küzdenünk. ... Ha végre belátták a Ballplatzon (Aehrenthal), hogy a Monarchiának keleti nagyhatalomnak kell lennie ... ennek realitása csak akkor lesz nyilvánvaló, ha azt is belátják, hogy a magyarság érdekeinek biztosítása a Monarchiának is érdeke.”*⁹

De hasonlóan fogalmaz maga a vezető földrajztudós, Lóczy Lajos is a Balkán-háborúk kapcsán: *„Lóczy örül, hogy végre ennek a függő török-kérdésnek véget vetettek. Nagy terület szabadul fel most a tudomány és gazdaság részére. Vasércünk csak 80 évre van... Szén még van, de a bosnyák szénre is szükségünk van. Boszniában még petróleumot, kálisót lehet találni. Rendkívül jól dolgozik ez a mi derék tudósunk...”*¹⁰ Ugyanakkor a baloldaltól Rubín László egészen másképp értelmezte a Monarchia „felsőbbrendűségéből táplálkozó,

⁴ Havass R.: Magyarország és a Balkán. Bp., 1913. 2.

⁵ Ezt a fogalmat az európai geográfia a korban sem nagyon ismerte (Pannon-medence) legfeljebb geológiai értelemben használták (az ezt megalapozó Tisia-elmélet viszont azóta megbukott), most pedig érthetően egy szomszédunk sem használja ezt a fogalmat.

⁶ Hoitsy P.: Nagymagyarország. A magyar történet jövő századai. Bp, é.n. [1902] 26.

⁷ Uo. 78.

⁸ A tanárok közül kiemelkedik Kúnos Ignác, Strausz Adolf, a tanítványok közül egy bizonyos Rákosi Mátyás.

⁹ Szegh, D.: Magyarország a Balkánon. Gazdaságpolitikai tanulmány. Bp. Stephaneum, 1908.

¹⁰ Országos Széchényi Könyvtár. Néhai Dr. Thallóczy Lajos osztályfőnök hátrahagyott iratai sztenographált részének átírása. Fol. Hung. 1677. Bosniaca VIII/7. 330-331. 1912. november 21.

tudományos érveléssel is alátámasztott küldetéstudatát”, elutasította Magyarország balkáni szerepvállalásának Havass, Lóczy vagy Hoitsy által megfogalmazott – s kül- és gazdaságpolitikai doktrínává emelkedő – módozatát. A meghódított Albániában végzett állam- és útépítő tevékenységről a következőket írja:

Gyarmatot akartunk alapítani. Már-már teljesültnek láttuk nagyzási hóbortunkat. A kapkodás, ügyetlenkedés, erőszaktevés és elvtelenség művét e sorok írója közelről figyelhette, mert a sors szeszélyéből jó ideig a polgári közigazgatás élén állott egy osztrák generális, von Können-Horák hadseregparancsnok nevében, aki egy balkezes Tischlermeisterhez volt hasonlatos.

A bürokratizmus meghonosítása volt a legfőbb feladat. Az új államnak a bürokratizmusban kellett testet ölteni. Albánia csakhamar annyi katonai hivatalnokkal népesült be, hogy minden száz birkára egy császári és királyi tiszt jutott. A közigazgatás legfelsőbb foka azonnal kiépült. Ugy lett, hogy Szkutariba beültettek több száz tisztet, akik eszméket termeltek és aktákat szaporítottak. Látni lehetett őket a városban sietve, hónuk alatt terveket hordtak, mindmegannyi «Albanienkenner», akik tegnap jöttek nyugatról, hogy holnapra a keleti kérdést megoldják. E sok tiszt részére kaszárnya nagyságú palotát emeltek, abba rakták az aktákat. Az akták világa következett be abban az országban, amelyben senki sem tudott írni-olvasni. Százzámra gyártották a rendeleteket, melyeket senki se hajtott végre, mert Albánia belsejébe, melyet «Sauland»-nak neveztek, senki sem ment el. A közigazgatás egy fordított kúphoz hasonlított. Az alsófokú igazgatás — a falvakban — teljesen hiányozott, a középfokú — a városokban — hiányos volt, a felsőfokú — Szkutari fővárosban — buján virágzott. Szkutariban minden ügyecskének volt néhány délceg referense, például a teknősbéka-gyűjtő akciónak, az erdőkihasználásnak, a bányászatnak, de senki sem gyűjtött békákat, senki sem mert elmenni az erdőbe és bánya nem is volt sehol.

s ránk a jók úgy néztek föl, mint a pártatlan igazságra és a célszerű szigorra. Mi pedig teleraktuk az országot kakastollas magyar csendőrökkel, akik mindenkiben politikai ellenfelet és kémet szimatoltak. Mig a rablók elfuthatnak, addig mesterséges politikai pereket gyártottak magyar csendőrök és cseh auditorok és a legelfoglaltabb ember a hóhér volt.

11

Az itt elmondottak azonban nem jelentették Szerbia tényleges meghódításának szükségességét, de gazdasági alávetését és politikai szinten az 1903 előtti időkhöz való visszatér(ít)ését, igen.

***

Burián István, akkor a király személye körüli miniszter így összegezte a magyar politika állásfoglalását közvetlenül a két Balkán-háborút lezáró 1913. augusztus 10-i bukaresti béke előtt: ¹² „Berchtoldot nagyon kísérti a gondolat, hogy talán mégis fel kellene használni ezt az alkalmat, midőn Bulgária annyira könyörög és Szerbia annyira kimerült, hogy leszámoljunk az utóbbival. In einigen Jahren wird man mir vielleicht vorwerfen, dass ich diese Gelegenheit nicht benutzt habe. Mai belviszonyainknál ezt még akkor is rossz politikának tartanám, ha az utolsó események Bulgáriát egészen más helyzetben nem tüntetnék fel, mint ahogy az

¹¹ Rubin László: Albánia állammá alakulása. Huszadik Század. 1919. 135-141.

¹² Báró Burián István naplói 1907-1922. Báró Burián István távirati könyvei 1913-1915 a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában. Szerk.: Horváth E. – Tenke S. Budapest, 1999. 69. 1913. július 28.

számításainkban szerepelt. Szerbiát mi most nem oszthatjuk fel, mert a mi részünket nem tudnánk hova tenni, Bulgária címét pedig Európában senki sem ismerné el.”

Ebből a rövid megjegyzésből is látszik, hogy (1) a magyar és osztrák elképzelések nem feltétlenül estek egybe, (2) a két Balkán-háború nem javított a Monarchia balkáni pozícióin, (3) a „leszámolás Szerbiával” meglehetősen tág teret adott a kombinációknak, hiszen ez jelenthette (a) a Szerbia elleni háborút annexió nélkül az ország katonai potenciáljának tönkrezúzása érdekében, (b) Szerbia annexióját, (c) Szerbia felosztását a Monarchia részvétele nélkül, (d) Szerbia megcsonkítását a Monarchia részvételével, vagy anélkül (Macedónia-Bulgáriának), (e) Szerbia gazdasági alávétését, visszatérést az 1903 előtti időszakhoz. Vizsgált korszakunkban, 1913-1915 között valamennyi reális alternatívát jelentett, hogy melyik került előtérbe az éppen az aktuális külpolitikai helyzettől és a lobbicsoportok egymáshoz viszonyított erejétől függött.

Burián állásfoglalása szerint, míg az első Balkán-háború idején Albánia létrehozása és a szerbek Adriától való távoltartása egyértelmű sikernek tekinthető, a második háború hatalmas tekintélyvesztést eredményezett az Osztrák-Magyar Monarchia számára.¹³ „Az egyedüli alapos helyreütése a dolgoknak az volna, ha most (a bukaresti béke után), midőn a hatalmak mind a revízió ellen vannak, Szerbiába a bolgárok ellen alkalmazott román példát követve, bevonulnánk, s kényszerítenénk kimenni az egész bolgárlakta területekből. Háború ebből valószínűleg nem keletkeznék. Ehhez azonban akcióképesség kell: jó diplomáciai vezetés, a katonai szempontok (Szerbia megsemmisítésének koncepciója) alárendelése a politikai döntéshozatalnak... anyagi készütség.”¹⁴ E körülmények viszont nem álltak fent, ezt Burián is jól tudta. Hogy mennyire volt megalapozott Burián vélekedése, hogy Szerbia megtámadása 1913-ban nem eredményez világháborút, nem tudni, mindenesetre ekkor semmiképpen sem tartotta időszerűnek és hasznosnak Szerbia megsemmisítését – a Monarchiát diplomáciailag, financiálisan és katonailag egyaránt gyengének tartotta hozzá. Amennyiben bárkinek is Szerbia megsemmisítése volt a célja, ahhoz egy olyan ürügyet, szerb provokációt kellett találni, mely az igazságosság és jogosság látszatával vérteti fel az osztrák lépést.

Mindazonáltal az első idézetben hangoztatott felvetés, Szerbia feldarabolása nem először jelentkezett. A második Balkán-háború idején a bécsi bolgár követ, Szalabasev azt kérdezte a Monarchia tisztviselőitől, hogy „*Kak bi poglednala Avstrija ako Balgarija obeštae da dade teritorija ot Serbia na Romanija kato kompensacija v slučaj ako imame vojna i Balgarija pobedi,*”¹⁵ azaz mi volna ha, ha a románoknak adandó területi kompenzáció Dél-Dobruzsza helyett Szerbiában valósulna meg, miután Bulgária egy háborúban legyőzte Szerbiát. Sőt ismeretes olyan bolgár térkép is 1913-ból, mely Szerbiát teljesen eltünteteti a térképről, Románia, Bulgária és a Monarchia között feldarabolva. Mi több, Thallóczy naplójából tudjuk, hogy a Monarchia némileg képmutató módon – soha nem realizálódó - fegyveres segítséggel

¹³ Burián, 71. 1913. augusztus 16.

¹⁴ Burián, 71. 1913. augusztus 14.

¹⁵ ЦДИА, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 219.

bíztatta Ferdinánd bolgár királyt, ha vereséget szenvedne Szerbiától a Balkán-háborúban.¹⁶ Arra azonban osztrák-magyar részről nincs utalás, hogy ez esetben mi lesz Szerbia sorsa, azaz a Monarchia vagy Bulgária mekkora területet kap belőle. Csakhogy, mint a következő Burián-idézet is jelzi: *„A bolgárokért erőinket lekötöni nem lehet. Ők a nekünk szükséges funkciót, mint Szerbia ellenségei úgyis teljesíteni fogják, mert ez az életfeltételük. De velük dolgozni, kik örülten és öngyilkos módon mindent elrontottak, nem lehet”*.¹⁷ Ez a koncepció azonban a románok távolodása miatt hamar megváltozott és Tisza szükségesnek látta a bolgár ellensúlyt.

Hogy a Monarchia számára Szerbia ilyen kulcsfontosságú szereppel bírt, annak nemcsak az erősödő boszniai és délvidéki szerb propaganda volt az oka, mely biztonságpolitikai szempontból kockázatot jelentett, hiszen az egyébként is soknemzetiségű állam centrifugális tendenciáit erősítette, s nem is csak a Monarchia gazdasági érdekei miatt volt fontos – látni fogjuk, hogy létezett alternatíva Szerbia gazdasági megkerülésére, sőt izolálására – sokkal inkább a romló geopolitikai helyzet, az orosz befolyás balkáni erősödése értékelte fel a kisállamot. A geopolitikai helyzet ugyanis megváltozott: míg 1903 előtt a Monarchia déli határain vele szövetséges pufferállamok sorakoztak, addig 1912-re mind Románia, mind Szerbia oroszbaráttá vált. A pufferzóna helyett immár ellenséges államok sorakoztak a Monarchia déli határainál, mely Albánia és Bulgária támogatásával igyekezett ellensúlyt kialakítani, de a pufferzóna így is délebbre tolódott és ráadásul nem is volt összefüggő. *„Oldalunk meggyengüléséről természetesen Berchtold hallgat, mintha Ausztria-Magyarország, Románia és Szerbia viszonylagos erejében és súlyában nem volna eltolódás.”*¹⁸

E külpolitikai kényszer egybeesett a gazdasági szükséglettel: Szerbia izolálása az Adriától nemcsak katonapolitikai okok miatt, vagy a szerb gazdaság gyengítése céljából volt fontos, de itt tervezte a Monarchia (a Belgrád-Szaloniki összeköttetés elvesztése, majd a Szandzsák-vasút megghiúsulása után, ezt követően pedig a román-bolgár viszály elmérgesedése és Kavala kikötőjének görög kézre kerülése után) immár a negyedik vasútvonalat, mely lehetővé tette volna kijutását az Égei-tengerre, az ókori via Egnatiá-ra rákapcsolódva (Valonán és Monasztiron keresztül). Ehhez egy baráti Albánia és egy tengerpart nélküli Szerbia szükségeltetett. Nem véletlenül volt olyan határozott a Monarchia diplomáciai fellépése 1913 októberében a dibrai albán felkelés leverése után Albániába is behatoló szerb erőkkel szemben. *„Mi történik részünkről, ha Szerbia albán területet akárcsak ideiglenesen okkupál? Szerintem megszállása Szerbia egy részének. Sok ellenvetést hallottam, különösen azt, hogy katonáék csak Szerbia megsemmisítésére akarnak az egész sereggel vonulni. Erre semmi szükség, sőt politikailag hibás volna.”*¹⁹ Mielőtt részletesen elemeznénk a magyar fél

---

¹⁶ Néhai Dr. Thallóczy Lajos osztályfőnök hátrahagyott iratai sztenographált részének átírása. Országos Széchényi Könyvtár, Fol. Hung. 1677. Bosniaca IX/1. 500. 1913. április 19. és Thallóczy, XI/2. 581. 1913. július 4. Itt felmerült a novipazári szandzsák visszavétele és a közös határ Albániával.

¹⁷ Burián, 71. 1913. augusztus 24.

¹⁸ Burián, 79. 1913. november 18.

¹⁹ Burián, 73. 1913. október 7.

koncepciója (Szerbia megsemmisítése nem kívánatos) mögött meghúzódó félelmeket, fontos megjegyezni, hogy a militáns körök mellett szólt egy fontos érv: a hadsereget a két Balkán-háború idején négyszer mozgósították, ez 1 milliárd korona többletköltséget jelentett, mely a költségvetés 16%-át tette ki.²⁰ Ezt természetesen a tőkeszegény Monarchia is csak hitelből tudta finanszírozni, miként a balkáni államok is. A bankok azonban nem voltak hajlandók tovább egy olyan hadsereget finanszírozni, mely egyetlen fegyvert sem süt el. (A két Balkán-háborút végigharcoló bolgárok alig kétszer annyit költöttek, mint a Monarchia). Szerbia területi következmények nélküli lerohanásának csak akkor lett volna értelme, ha legalább gazdasági következményei vannak e lépésnek. A Szerbia gazdasági alávetésére kidolgozott koncepció nem volt új, hiszen az 1906-os vámháború előtt az ország szoros gazdasági függésben volt a Monarchiától, s ezen csak a „disznóháború” változtatott. Az elképzelés 1913 elején újra felmerült, de a német támogatás hiánya megtorpedózta: a németek nem akartak olyan külpolitikai lépést támogatni, mely a Monarchiát erősíti a Balkánon. Ha megnézzük az 1913 eleji követeléseket (hivatalos lemondás Boszniáról; a Narodna Odbrana betiltása; kompenzáció a Monarchiának a novipazári szandzsákban Plevlje és Prijepolje térségében – ez a vasútépítés hinterlandja lett volna -; a Drina hajózhatóvá tétele; a montenegrói Lovčen-hegy átadása – uralta az adriai partot így az osztrák vasutak a montenegrói ágyúk tűzének lettek volna kitéve -; az Užice-Vardište vonal megépítése, mely összeköti Boszniát Szerbiával, leágazással a Morava irányába; szabad kereskedelem 1917-ig, majd vámunió; a Szarajevo-Mitrovica-Szaloniki vasút kiépítése osztrák vállalkozók felügyelete alatt 6 éven belül), akkor látható, hogy zömmel gazdasági jellegűek, s megvalósulásuk gyakorlatilag Szerbia gazdasági alávetésével lett volna egyenlő.²¹ Ha összevetjük az 1914-es ultimátummal, akkor nem sok különbséget látunk gazdasági tekintetben, s következményében ugyanúgy a szerb állami szuverenitás megcsönkítését jelentette volna. Hogy 1913-ban egy szerb-osztrák-magyar konfliktus kiszélesedése világháborút eredményezett-e volna, miként 1914-ben ez történt az kérdéses, mert Szerbia ekkor eléggé le volt kötve, de ez nem jelenti azt, hogy az oroszok ne támogatták volna diplomáciailag vagy katonailag. Burián úgy vélte, hogy 1912-1913-ban az Osztrák-Magyar semlegességet drágán kellett volna eladni, s akkor minden igényét kielégítették volna a nagyhatalmak – Berchtold helyes célokat tűzött ki, de elkésve és nem megfelelő eszközökkel próbálta azokat megvalósítani (Albánia).²² Utólag persze könnyű okosnak lenni. Mindenesetre 1913-ban a hat nagyhatalom el akarta kerülni a világháborút, s éppen a balkáni problémák rendezési kísérlete során felmerülő érdekellentétek tették bizonyossá, hogy a nagyhatalmi koncert nem működik tovább: 1914-ben hasonló szituációban egy nagyhatalom sem tartotta a békét a patthelyzetből való kiutat megoldásnak.

Szarajevó előtt a magyar lobbí (Tisza, Burián, Thallóczy) sokkal fontosabbnak tartotta Bulgáriát az Erdélyre tekintető Románia sakkban tartása céljából, mintsem, hogy feláldozza azt a szerb kérdés rendezése kapcsán. *Óva intettem Berchtoldot egy ötlettől... t.i. hogy*

---

²⁰ Thallóczy, XI/1. 486.

²¹ Thallóczy, XI/1. 398-400. 1913. január 9.

²² Burián, 79. 1913. november 24.

*Romániának szabad kezet adjunk Bulgária ellen, ha az előbbi nekünk ugyanezt biztosítja Szerbia ellen – írta Burián.*²³ Szerbia azonban a sajtóban és a köztudatban is egyre inkább a Monarchia integritását fenyegető tényezőként szerepelt (így a Szerbia elleni fellépés az önvédelem jellegét hordta magán 1914-ben is), s nem csupán gazdasági törekvéseinek akadályozójaként. Horvátországban és Boszniában terjedt a meggyőződés, hogy a következő királyukat Péternek fogják hívni.²⁴ Emiatt egy esetleges összeütközés Szerbiával nemcsak egyre valószínűbbé vált, de a Monarchia létéért folytatott élethalálharc kezdete is egyben: „*A leszámolás kifelé pedig már csak éppen olyan soká várhat, míg azt kellőképp előkészítjük. A Monarchiának, mint Magyarországnak még egyszer a létéért kell megküzdenie*”.²⁵

Az osztrák-magyar diplomaták egy része tehát egy szerbellenes háborút szükségszerűnek tartott, még ha annak céljaiban, időpontját, ürügyét és várható következményeit illetően nem is egyeztek a nézetek. Mi tehát az oka, hogy Tisza ellenezte a háborút, s mi volt az oka véleménye megváltozásának? Július 1-i uralkodóhoz írt felterjesztésében így nyilatkozik: a háborút „*végzetes hibának tartanám, és a felelősségben semmiképpen sem osztoznék. Először is mostanáig nincs elegendő támpontunk ahhoz, hogy Szerbiát felelőssé tehessük [...] a legkedvezőtlenebb körülmények között robbantanánk ki egy nagy háborút. Másodszor: jelen időpontot - amikor Románia már elvesztettnek tekintendő, pótolni pedig még nem sikerült, és az egyetlen állam, akivel számolhatunk, Bulgária, kimerült - meglehetősen kedvezőtlennek tartom.*”²⁶ Diószegi szerint Tisza a dualista berendezkedést, így Magyarország és a magyarság birodalmon belüli pozícióját féltette egy területi gyarapodással járó győztes²⁷ és egy vesztes háború esetén egyaránt, s nem tartotta elégséges casus belli-nek a gyilkosságot, míg a szerb állam bűnrészessége, felelőssége egyértelmű bizonyítást nem nyer. Vermes szerint lehetségesnek tartotta egy Szerbia-ellenes Balkán-koalíció kivitelezését, így a Monarchia balkáni pozícióinak háború nélküli javítását.²⁸ (A németek azonban a későbbiekben csak azért mentek bele a Tisza által is szorgalmazott bolgár szövetségbe, hogy a miniszterelnök háborúellenes aggályait letörjék. Béke esetén Tisza és Burián bolgárpolitikája nem nyert volna támogatást). A kortársak közül Conrad úgy vélte, hogy Tisza hezitálásának oka, hogy aggódik az orosz támadás miatt, s hogy Németország nem siet a Monarchia segítségére.²⁹ Berchtold úgy vélte, Tisza „*fél, hogy a románok bevonulnának Erdélybe*” egy háború esetén.³⁰ Berchtold kezdeményezésére, hogy Tisza aggályait eloszlassák, a szintén háborúra hajló³¹ Ferenc József saját kezűleg levelet intézett II. Vilmoshoz július 5-én, mellékletében a júniusi emlékirattal a Monarchia követendő balkáni politikájáról. A levélnek kettős célja volt: megnyerni Németországot a Bulgáriával kötendő

²³ Burián levele Tiszához 1914. június 16. MRZSELT 44 a fond, Tisza István iratai 47. 66-67.

²⁴ Burián, 100. 1914. május 22. A magyar fél erősen kritizálta a hivatalos politikát, persze ebben közrejátszott Burián, mint egykori közös pénzügyminiszter Ferenc Ferdinánd által kierőszakolt 1912-es félreállítása miatti sértődöttség is.

²⁵ Burián, 106. 1914. július 1.

²⁶ Tisza István írásai és beszédei 1888-1918. V. Tisza István Baráti Társaság, Bp. 2011. Nr. 433.

²⁷ Tisza ellenezte, hogy a Monarchia Szerbiát egészen vagy részben annektálja, mert – mint 1918. október 22-i képviselőházi beszédében mondja – „*nem erőgyarapodást, hanem komplikációt és gyengítést jelentett volna a Monarchiára*”.

²⁸ Vermes, G.: Tisza István. Bp. Osiris, 2001. 246.

²⁹ Conrad, Feldmarchall: Aus meiner Dienstzeit. vol. IV. Wien-Berlin, Rikola, 1921-1925. 34.

³⁰ Tisza István írásai és beszédei 1888-1918. Nr. 433.

³¹ Hauptmann, F. – Prasch, A.: Dr. Ludwig von Thallóczy. Tagebücher, 23. VI. 1914 – 31. XII. 1914. Graz, 1981. 39.

szövetség számára és tisztázni azt az égető kérdést, vajon egy Szerbia elleni háború esetében számíthat-e a Monarchia a hatályos szövetségi hűségre. A választ Berchtold Tiszával is közölte július 6-án: „...Németország teljes támogatásával számolhatunk. Vilmos császár véleménye szerint nem kellene tovább várnunk a Szerbia elleni akcióval. Nem kellene kihasználatlanul hagynunk a mostani kedvező pillanatot. Oroszország ma még nem készült fel a háborúra, Németország pedig teljes szövetségesi hűségével áll oldalunkon.” Thallóczy pedig arról számol be naplójában, hogy a német császár azt írta, hogy Romániától sem kell tartani, de ez az utolsó lehetőség, hogy féken tudja tartani őket (míg az öreg Károly király él).³² Ennek ellenére a július 7-i közös minisztertanács előtt Tisza az öt Berchtold véleményéről meggyőzni kívánó Giesl-nek úgy nyilatkozott, hogy „Mindent el kell kerülni, ami Szerbia szuverenitását sértené, és későbbi következményeiben háborúhoz vezethetne. Ha azonban ezt akarják, akkor a császárnak más miniszterelnököt kell keresnie”.³³ A minisztertanácson szintén elvetette a diplomáciai akció nélküli azonnali támadás tervét, amit Berchtold, Krobotin is javasolt, Bilinski támogott. Bírván a német támogatást Berchtold meglepő határozottságról tett tanúbizonyságot a kérdésben, korábban Buriánék éppen azért támadták, mert hezitáló politikája presztízvesztést jelentett a Monarchiának az 1912-1913-as Balkán-háborúk idején. Határozottsága a német és uralkodói támogatás mellett abból is táplálkozott, hogy ha a szerb-afférból ismét rosszul jön ki a Monarchia, akkor a magyarok az ő eltávolítását fogják követelni. Berchtolddal szemben Tisza először diplomáciai lépéseket fontolgatott: „Mindenképpen követeléseket kellene megfogalmaznunk Szerbiával szemben, ultimátumot azonban csak akkor, ha ezeket nem teljesíti. Ezeknek a követeléseknek keményeknek, de nem teljesíthetetleneknek kellene lenniük. Ha Szerbia e fogadja őket, akkor egy nyilvánvaló diplomáciai sikert tudnánk felmutatni, presztízünk pedig megnőne a Balkánon. Ha azonban követeléseinket nem fogadnák el, úgy ő is támogatná a háborús akciót, már most hangsúlyoznia kell azonban, hogy ezzel célozhatjuk Szerbia kisebbségét, teljes megsemmisítését azonban nem”.³⁴ Az értekezlet többi tagjai azonban azt a felfogást vallotta, hogy „a puszta diplomáciai siker, ha Szerbiának eklatáns megalázásával végződne is, értéktelen volna, és ezért Szerbiához olyan messzemenő követeléseket kellene intézni, amelyeknek elutasítása előrelátható, hogy így megnyílják az útja a katonai beavatkozás általi radikális megoldásnak”.³⁵ A magyarok balkáni szövetségi politikáját kritizáló osztrák kör abból indult ki, hogy Szerbia megalázása nem változtatna a balkáni államok Monarchiához és Szerbiához fűződő viszonyán, a bolgárok ettől még nem jutnak hozzá Macedóniához, legfeljebb vérszemet kapnak és irányíthatatlanná válnak, mint egy éve,³⁶ tehát a Monarchia nem nyerne vele több szövetségest, éppen ezért a magyar Balkán-

³² Hauptmann, F. – Prasz, A.: Dr. Ludwig von Thallóczy. Tagebücher, 23. VI. 1914 – 31. XII. 1914. 36. 1914. július 7.

³³ Tisza István írásai és beszédei 1888-1918. V. Nr. 433.

³⁴ Tisza István írásai és beszédei 1888-1918. V. Nr. 433.

³⁵ Tisza István írásai és beszédei 1888-1918. V. Nr. 433.

³⁶ „Tisza egy egyszerű diplomáciai sikerben is olyan eszközt lát, mely megerősíti pozíciókat a Balkánon, miközben én az 1909-es és 1912-es diplomáciai sikerekkel kapcsolatosan is úgy vélekedem, hogy azok hosszú távon semmit sem használtak, viszonyunkat Szerbiával csak rontották, éppen ezért egy újabb diplomáciai siker eredményességével kapcsolatosan igen szkeptikus vagyok, amivel Stürgkh is egyetért velem. Lépésről lépésre és mindent bevetve sikerült azonban végül megegyezésre jutnunk erről és egy esetleges fegyveres akció céljáról is.” Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des österreichisch-ungarischen

politika hibás. Burián köztes álláspontot foglalt el már ekkor is: szerinte a cél nem Szerbia megsemmisítése kell, hogy legyen, hanem az albán-koncepció értelmében az Albániába vezető út megkönnyítése. Berchtold szerint azonban ezzel csak tovább ingerelik Szerbiát,³⁷ mely megcsonkítva is támaszkodhat az oroszokra. Tehát a megsemmisítés a megoldás. (Mint tudjuk ennek is két verziója volt: a Monarchia általi annexió, amit a magyarok zsigerből elutasítottak, vagy a szomszédok közötti felosztás, amit nem vetettek el).

A Szerbiának küldendő jegyzék szerkesztője, Musulin azonban egyelőre azt emelte ki, hogy egyelőre az az álláspont győzedelmeskedett, hogy a jegyzék végleges szövegébe csak oly követelés kerüljön, amely Szerbia részéről elfogadható. Úgyhogy a közös külügyminisztériumban az általános felfogás ekkor még– kevés pesszimista kivételével – az volt, hogy Szerbia a Monarchia követeléseit teljesíteni fogja.³⁸ Thallócy beszámol arról, hogy a háborús héják éppen ettől tartottak, de maga Burián is úgy vélekedett, hogy ha Szerbia el is fogadja az ultimátumot, akkor sem garantált annak végrehajtása, ehhez a Monarchiának kényszerítő eszköze nincs (a hadseregen kívül, de az meg ugyanúgy háborút jelenthet).³⁹ Mikor Thallóczynak Popovics Sándor gyakorlati szempontokból felvetette, hogy a költségvetési hiány így is 400 millió korona lesz az idén, a költségvetés 6%-a,⁴⁰ s a Monarchia számára 1 hadtest mobilizációs költsége 3 hónap alatt további 1100 millió koronára rúg, mely a költségvetés hatodát teszi ki, világossá vált, hogy nem hagyhatják megisméltolni a tavalyi esetet, mikor a mozgósítás háború nélkül éppen ennyi többletköltséget eredményezett. Ha Szerbia elutasítja a jegyzéket, akkor más nyomásgyakorlási eszköz nincs a mozgósításon kívül, csakhogy a fentiek miatt a mozgósítás eleve a háború felé tolja el az események menetét. Éppen ezért katonai-költségvetési szempontok miatt mindnyájan nagyon ragaszkodtak az egyszeri lépéshez, az ultimátumhoz Belgrádba, Tisza kivételével, ki az ultimátumig két lépésben akart eljutni (külön jegyzék és külön ultimátum átadásával). Burián – aki maga is csak félszívvel állt Tisza mögött – felvázolt egy áthidaló megoldást. Ha a szerbek a mozgósítás után mégis elfogadják az ultimátum feltételeit, akkor meg kell téríteniük a mobilizációs költségeket. Ha ezt nem teszik meg – márpedig a fent említett összeg Szerbia 6 éves költségvetésével volt egyenértékű – akkor a Monarchia megszállja (de hogyan?) az Albániával határos részeket és a Lovčent (úgy tűnik másodlagos jelentőségű volt számára, hogy Montenegró nem volt részes a trónörökös meggyilkolásában). Ezzel a területszerzést sulykoló igények is kielégítést nyernek és a magyar Balkán-politikai koncepció is megvalósul, hiszen Szerbia aligha tudja záros időn belül törleszteni ezt az összeget.

„Tisza nyomatékosan kijelentette, hogy a hozzájárulását az ultimátumhoz (egyszeri lépéshez) csak azzal az egy feltétellel adja meg, ha még a tervezet átadása előtt egy közös minisztertanács határozatban mondja ki, hogy a Monarchia – kisebb határkiigazításoktól

---

Ministeriums des Äußern. Ausgewählt von Ludwig Bittner, Alfred Francis Pribram, Heinrich Srbik und Hans Uebersberger, bearb. v. Ludwig Bittner und Hans Uebersberger. VIII. Wien – Leipzig, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1930. Nr. 10459. Berchtold an Mérey.

³⁷ Hauptmann, F. – Prasch, A.: Dr. Ludwig von Thallóczy. Tagebücher, 23. VI. 1914 – 31. XII. 1914. 36. 1914. július 7.

³⁸ Tisza István írásai és beszédei 1888-1918. V. Nr. 434.

³⁹ Hauptmann, F. – Prasch, A.: Dr. Ludwig von Thallóczy. Tagebücher, 23. VI. 1914 – 31. XII. 1914. 59. 1914. július 20.

⁴⁰ Hauptmann, F. – Prasch, A.: Dr. Ludwig von Thallóczy. Tagebücher, 23. VI. 1914 – 31. XII. 1914. 23

eltekintve – a Szerbia elleni háborúban nem törekszik területszerzésre - írta Berchtold Ferenc Józsefnek. A német követ, Tschirschky jelentése Berchtold magatartásának kétszínűségéről az ultimátum tartalma kapcsán magáért beszél: „Amennyiben a szerbek valamennyi követelésünket teljesítik, az egy olyan megoldást eredményezne, ami neki nagyon nem lenne kedvére, ezért gondolkodik azon, hogy milyen követeléseket kéne még megfogalmazni, ami Szerbia számára azok elfogadását teljességgel lehetetlenné tenné”.⁴¹

Tisza álláspontja - aki július 3-án még csak Szerbia megalázását akarta, s a háborút elutasította, 14-e után már tervezett megcsonkításának sem állt ellen (bár az annexiót továbbra is elutasította) - jelentős változáson ment keresztül. A háború elutasítása mögött meghúzódó érveit már ismertettük, a háború elfogadására a következő érvek szorították rá.

Galántai szerint a Bulgária megnyerésére és Románia háborútól való visszatartására időközben tett német ígéret miatt egyezett bele a magyar miniszterelnök egy Szerbia elleni keményebb, nagyobb eséllyel háborúval fenyegető eljárásba.⁴² A Bulgária felé orientálódásnak német jóváhagyása tulajdonképpen Tisza balkáni szövetségi programjának elfogadását jelentette, a Románia megfékezésére tett német ígéret pedig legnagyobb félelmétől szabadította meg a miniszterelnököt.

Vermes szerint Tisza Németország szövetségének elvesztésétől tartott. Ezzel ugyanis a Monarchia és benne Magyarország is katonailag és politikailag kiszolgáltatottá vált volna. (Tisza kiállt a hármasszövetség 1913-as megújítása mellett). Berchtold maga is manipulálta Tizsát⁴³ mikor a német állásfoglalást úgy interpretálta, hogy ha a Monarchia nem jár el határozottan, akkor az Németország jövőbeli politikájára is hatással lesz.⁴⁴

Diószegi szerint a magyar miniszterelnöknek (ill. egy esetleges magyar külügyminiszternek) akkor volt mozgástere a dualista rendszerben, ha vagy az udvarra, vagy a magyar parlamentre tudott támaszkodni. A júliusi válság során azonban a magyar közvélemény a háború mellé állt, s az uralkodó sem támogatja álláspontját. Lemondása esetén bárki is lett volna az utódja, minden bizonnyal beleegyezett volna a Szerbiának küldendő, súlyos feltételeket tartalmazó ultimátumba.⁴⁵

Hozzátehetjük még okként a romló horvátországi és boszniai helyzetet. A horvátok „hazafiassága” ekkor már csupán szerbellenességükben nyilvánult meg (a délszláv tér feletti rivalizációjuk miatt), s a magyar kormányzat nem kívánta tovább rombolni saját, amúgy is ingatag presztízsét. A boszniaiak pedig a Balkán-politikát támadták meg a magyar delegáció egyik ülésén 1912-ben, mondván, hogy míg Albániának autonómiát kíván adni a Monarchia, a saját területén élő délszlávok jogait vonakodik megadni.

---

⁴¹ Tallóczy naplójából is világos, hogy a diplomáciai kar nagy része azon volt, hogy Szerbia ne fogadja el az ultimátumot. Hauptmann, F. – Prasz, A.: Dr. Ludwig von Thallóczy. Tagebücher, 23. VI. 1914 – 31. XII. 1914. 49. 1914. július 20.

⁴² Galántai, J.: Magyarország az első világháborúban. Budapest, Korona, 2001, 93. és Vermes G., 249-250.

⁴³ Fay, S. B.: Der Ursprung des Weltkriegs. Berlin, August Scherl, 1930, II. 170.

⁴⁴ Vermes, G., 248. Németország lehetséges elvesztését Diószegi is Tisza fordulatának okaként jelöli meg. (lásd bővebben Diószegi I.: Tisza István és a világháború. In: Diószegi I.: A magyar külpolitika útjai. Tanulmányok. Bp. Gondolat, 1984).

⁴⁵ Diószegi, I. 283-287.

A július 14-i közös minisztertanács hatására a Szerbiának adandó jegyzék szövege is megváltozott. *„Berchtold elfogadta volt, de Stürgkh, Forgách és én is tulságosan vizenyősnek tekintjük. Megpróbáltuk kiélesíteni, és így lesz bemutatva a vasárnapi megbeszélésen”*- írta Burián. Az ultimátum végleges szövegének megállapítása végül a július 19-i közös miniszteri értekezleten történt. Mint Tisza 1918. január 25-i levelében⁴⁶ a történész Marczali Henriknek írja, hozzájárult ugyan az ultimátumhoz, de annak szövegét éppen ő enyhítette.

Berchtold végül az orosz kártya kijátszása miatt beleegyezett, hogy *„a háború kitörése esetén azonnal az idegen hatalmak tudtára kell hozni, hogy a Monarchia nem területszerző háborút folytat, és nem célja a Szerb Királyság bekebelezése. Természetesen a stratégiai szempontok alapján szükséges esetleges határkorrekciót, Szerbia területének csökkentését más államok javára, továbbá szerbiai területek átmeneti megszállását ezen határozat nem zárja ki.”*⁴⁷ Az ultimátum átadásakor Berchtold azonban inkorrekt módon járt el. Pétervárral nem a határozat szövegét közölte, hanem annak egy önkényesen interpretált variánsát: *„ameddig a háború Szerbia és Ausztria-Magyarország között lokalizált marad, addig a Monarchiának nem célja a területi hódítás.”* Ez tehát egy feltétel hozzáfűzését jelentette, melyet az oroszok nem fogadtak el. Másfelől a határmódosításról is eltérő elképzelése volt. Thallóczy naplójában az áll, hogy Berchtold és Bilinski határkiigazítás címén július 19-én Belgrád és Szabács elvételét javasolta (ez viszont a Szandzsákokat érintő törekvésekkel volt ellentétben), s hogy Szerbiából Románia és Bulgária is kaphat részt. Erről megállapodás is született a bolgárokkal.⁴⁸

Az erőszakos fellépés szükségességét hirdetőik azzal érveltek, hogy *„Szerbia azért nem csinálhat tisztességes politikát velünk szemben, mert meg van győződve, hogy mindent megengedhet magának, és mi komolyan nem bánthatjuk, mert Oroszország feltétlenül megvédi. Ezt a hitet vagy legendát kell most végső próba elé vinnünk, mert evvel meg nem élhetünk ... a történelem egy új szakasza kezdődik, mint Valmynál”*.⁴⁹ Ők tehát tisztában voltak a lehetséges következményekkel, az orosz beavatkozás lehetőségével. *„Hoyos, kit Berchtold az uralkodó levelével Berlinbe küldött volt, ott nekitüzesedett és Szerbiát anektálta. Tisza hideg vízzel leöntötte őket (a közös minisztériumi tanácsot) és a valóság alapjára visszavezette... A király a legteljesebben osztja felfogásod (Tiszáét) arról, hogy Szerbiának semmi területét ne anektáljuk.”*⁵⁰ Ennek kijelentésére már csak azért is szükség volt, mert nemcsak az orosz beavatkozás veszélyét kívánták így csökkenteni, hanem az olasz kompenzációs törekvéseket mérsékelni.⁵¹

A Monarchia politikusai tehát a diplomáciai patthelyzetten kívántak változtatni elsősorban, másodsorban megbüntetni a renitenst (a beavatkozás ideológiai alapja), s csak

---

⁴⁶ Tisza István írásai és beszédei 1888-1918.V. Nr. 434.

⁴⁷ Tisza István írásai és beszédei 1888-1918.V. Nr. 436.

⁴⁸ Ö-U. A. VIII. Nr. 10389.

⁴⁹ Burián, 108. 1914. július 22.

⁵⁰ Burián, 106-107. 1914. július 7. és július 12.

⁵¹ Burián, 109. 1914. július 27.

harmadsorban merültek fel területi következmények (erre az is utal, hogy egyáltalán nem volt egységes a területi következményeket érintő álláspont).

Monarchián belüli domináns politikai csoportosulás közül *a magyarok* célja alapvetően nem Szerbia annektálása volt. Ilyesmi az általunk vizsgált Burián-Tisza-Thallóczy triász tervei között 1914 előtt egyáltalán nem fogalmazódott meg (naplójuk, levelezésük nem tartalmaz erre utaló nyomokat, pontosabban beszámolnak ilyen tervekről, de sohasem a sajátjukként említve azt), s a világháború elején is csak mérsékelt elképzelésekkel találkozunk (1916 elején, Szerbia elfoglalása után ez változott). Való igaz, hogy Burián naplójában felmerül Macsó és a negotini körzet annektálása 1914 novemberében,⁵² de ez kiterjedését tekintve kis terület. Igaz, a geostratégiai és gazdaságpolitikai jelentősége annál nagyobb, hiszen elválasztja egymástól Szerbiát és Romániát, míg megteremti az összeköttetést, akár vasúti kapcsolat formájában is a német-osztrák-magyar és a bolgár-török blokk között. Emellett rengeteg ásványkinccsel rendelkezik (fémekkel), melyre a Rimamurányi Vasmű mögött álló köröknek (és a hadseregnek) nagy szüksége volt, ráadásul a Vaskapu és ezen keresztül a dunai forgalom felügyeletét is lehetővé tette.

Mint látható, a magyar köröknek inkább Szerbia gazdasági alávetése állt érdekében – s ez nyilatkozik meg az 1912-1913 között forszírozott vámuniós elképzelésekben is – mintsem annektálása. Az annektált Szerbia Magyarországhoz csatolása nem kívánatos, hiszen az a délszláv elemet erősíti és így a magyar politikai szupremáciát gyengíti az országban. De Szerbia Ausztriához csatolása sem lehetséges, mert ez vagy Ausztria föderalizálásához vezethet (s ez utóbb Magyarországéhoz), vagy trializmushoz (ezt az általunk vizsgált konzervatív csoportosulás elutasította), vagy pedig a Monarchián belüli erőegyensúly megbomlásához (mely egyensúly viszont a magyar 67-es utódpártok legitimációs ereje volt az ellenzékkel szemben). Egy háború viszont, mely nem hoz semmilyen hasznot, nem állt sem a katonáknak, sem a nekik hitelező bankok érdekében.

A magyar félnek 1913-ban a kurrens irányvonallal szemben úgy kellett megfogalmazni egy koherens és kivitelezhető Balkán-politikát, mely egyrészt lehetővé teszi az ország romló geostratégiai helyzetének javulását (már említettük, hogy a Monarchia déli határain a korábbi szövetségesekből ellenségek lettek, s ezeket ellensúlyozni kellett), s egyben gazdaságilag hasznot is hoz, ha már e csoport az annexiót elutasítja. (A Balkánon *ab ovo* nem utasította el a területgyarapodást, de ezt nem Szerbia rovására kívánta elérni). Ez volt az albán-bolgár pufferzóna koncepciójának lényege, mely gazdaságilag is illeszkedett az elképzelésekbe. 1914. március 15-i memorandumában Tisza arra törekedett, hogy Bulgáriának a Hármasszövetséghez csatolásával és ez utóbbi vezetése alatt álló új Balkán szövetség megteremtésével az 1913 óta megromlott erőviszonyokat a Balkánon a Monarchia javára módosítsa.⁵³ Ez az, amit a németek, de Krobotin, Hoyos, Conrad és Berchtold sem támogattak a trónörökös haláláig.

---

⁵² Burián, 128-129. 1914. november 3.

⁵³ Ö-U. A. VII. Nr. 9482.

Mindezek miatt a háború kitörésekor a magyar fél, ha Szerbia felosztását propagálta, akkor főként a szomszédok közötti felosztás tervét vette elő (így július 27-én): „A román király nagyon meg van ijedve és kapkod (hogy támogassa-e a Monarchiát, elveszítve Erdély megszerzésének lehetőségét, vagy ne). Egy pillanatban folyik a szája vize a negotini kerületre, közvetlen rá viszont szent a bukaresti béke (a területi változások további tilalma)... A jövőt illetően pedig csak arra nyújthatunk kilátást, hogy a Balkán államok egymás közötti egyensúlyára tekintettel leszünk. Vagyis nemcsak Bulgáriának juttatunk, ha módunkban álland, Szerbiából, hanem Görögországnak, Albániának, s Romániának is...”⁵⁴

Paradox módon Szerbia megcsonkításának lehetősége éppen az olasz támogatás megszerzése miatt merült fel 1914 közepén. Az olaszok ugyanis Szerbia ideiglenes okkupációja esetén (tehát az annexió és területszerzés elmaradása esetén) is szerettek volna kompenzációt, Valonát, mellyel lezárhatták volna az Adriát. „Szerintem odaadhatjuk Valonát Olaszországnak, ha Szerbia elveszti Macedóniát (ekkor a vasút bolgár területen is megépíthető), az albán lakosságú területeket, Szabács vidékét, esetleg északkeleti román lakosságú vidékeit. Ez esetben Macedónia Bulgáriának, Dél-Albánia Görögországnak jutna, Szkutari körül életképes, erős Albánia képződne Antivarival (Montenegrótól) és a Szandzsákkal (elvenni Szerbiától), velünk határosan, a mi érdekszféránkban, ami a Dél-Albániában kifejlődő olasz-görög antagonizmus mellett bőven kárpótolna a Valonában rejlő olasz erőgyarapodásért” - írja Tisza és Burián.⁵⁵ Thallóczy azonban az életképes Albánia és a Monarchia geopolitikai kulcsának tartotta az Otrantói-szoros lezárására alkalmas kikötőt, melynek elvesztését a Szandzsák megszerzése sem kompenzál. Szerbia megcsonkítása itt tehát már nem a szomszédos balkáni államok, hanem a Monarchia adriai érdekeinek figyelembe vételével, Nagy-Albánia megteremtésének jegyében, a többiek kárpótlásával (a Szerbiában nem érdekelt görögök is területet kapnak így az olaszok ellensúlyozásával) valósulna meg. A Szandzsák visszaszerzése 1908-as visszaadása óta napirenden volt (ilyen értelemben nyilatkozott céljairól a diplomácia az 1913-as szerb-bolgár konfliktus, majd az albán ultimátum idején is 1913 októberében egy esetleges osztrák-magyar-szerb háború esetén), hiszen elvágta a Monarchiát Albániától, lehetetlenné tette az eredeti vasúttervek megvalósítását, miközben kapcsolatot teremtett a két szerb állam között.

1914. július 20-án már az is felmerült, hogy Szerbia és Montenegró egyesítése lehetséges, amennyiben elcsapják a Karadjordjević-dinasztiát, s a Njeguš-ház kerül a két ország trónjára.⁵⁶ Szerbia elfoglalása után még akutabbá vált a probléma. Conrad mindenáron Szerbia annexióját követelte, Sarkotić szintén, Khuen-Héderváry de főleg Tisza viszont a fent kifejtett gondolatok értelmében mereven elzárkózott tőle. Burián, ekkor már közös külügyminiszterként (1915 elején váltotta Berchtoldot) köztes álláspontot foglalt el: a független, de csonka Szerbiát a Szandzsák nélkül. Montenegrót természetesen külön államként definiálták, a kisállamot ugyanis a diplomáciai testület tudta kezelni, de a szerb-

⁵⁴ Burián levele Tiszához 1914. július 27. MREZSLT 44 b fond Tisza-Balogh iratok 10a/9. 145-147.

⁵⁵ Tisza levele Buriánhoz, 1914. július 28. MREZSLT, 44 b fond, Tisza-Balogh iratok, 10a/9. 145-157.

⁵⁶ Hubka attasé. Burián, 151.

montenegrói közös határt továbbra is veszélyesnek ítélték meg, ellenben a Szandzsák elvétele kapcsolatot jelentett a Monarchiának Albánia felé (hogy Albánia részeként vagy a Monarchia részeként tekintettek rá, az változott).

Ezzel ellentétben Andrássy Gyula gróf, egy balkáni Svájc ötletét vetette fel, mely magába foglalná Szerbiát, Montenegrót és Albániát, valószínűleg osztrák-magyar befolyás alatt, de Burián éppen az osztrák-magyar befolyást nem látta biztosítottnak egy ilyen államkezdeményben.⁵⁷ Ráadásul a bolgárok étvágya is megnőtt, akik Grocka és Szendrő között húzták meg a bolgár-szerb határt, de erre Burián úgy replikázott, hogy a bolgár-magyar közös határ ne bolgár területgyarapodás révén valósuljon meg, akkor inkább legyen magyar Szendrő. (A bolgárok, a Niš-Priština-Prizren vonalat követelték még, amit a Monarchia szintén túlzónak tartott, mert így nemcsak Szerbiából nem marad semmi, de a Monarchia albán-koncepcióját is sértette volna).

Hogyan viszonyult a szerbekhez a magyar közvélemény? A politikai elit véleményét már hallottuk, paradox módon éppen az államegységet fenyegető szerbek iktatták ki az államegységet magyar felfogás szerint szintén megsérteni igyekvő trónörökös, tehát a magyar politikai elit Ferenc Ferdinánd félreállításával legalább annyit nyert, mint amennyit veszített a „területszerzés nélküli”, tehát magyar szemszögből céltalan háború megindításával.

A háború indoktrinációja, közvélemény felé való interpretációja a fentiek fényében igen nehéz volt, s nem is volt ellentmondásmentes. Az Eger c. vidéki lap szerint a hangulat lelkes volt, a „si vis pacem, para bellum” jellemezte a Monarchia politikáját. Elsősorban az erkölcsi fölényt hangsúlyozták a lapok (a „felsőbbrendűség” magától értetődő volt korábban is), s a Monarchia „toleranciáját”, hogy nem rohanta le azonnal Szerbiát, hanem lehetőséget adott a nyomozásra és a probléma diplomáciai úton való rendezésére. A bevonulók „a Kossuth Lajos azt üzenté” c. dalt énekelték, ami nemcsak anakronisztikus volt, de a szerbekhez sem volt köze, emellett a „Megállj kutya Szerbia, nem lesz tied Bosznia” c. nótának is nagy sikere volt Egerben, noha a diplomáciai elit jól tudta, hogy nem Bosznia a tét ebben a háborúban: a Monarchia élethalálharcot vív, a magyar elit pedig a dualisztikus berendezkedés változtathatatlanságáért küzd. Úton-útféle szerb kémeket véltek felfedezni, így verte meg Egerben az angolkisasszonyok új, Debrecenből érkezett, meglehetősen idős, magyarul nem beszélő franciatanárnökjét is a feldühödött tömeg. A Heves megyei alispán, Majzik Viktor a bevonuló katonák előtt mondott beszédében önvédelmi háborúnak titulálta a konfliktust, némi antagonizmussal szólva: „háború a nyugalomért, háború a békéért”. Majzik egyenesen az állította, hogy a szerbek „megtámadták földünket”, noha ez erős csúsztatás, hiszen a dinasztia elleni támadás felségsértés ugyan lehet, de az ország területét nem érte támadás. Szmrecsányi Lajos egri érsek mártírnak állította be a trónörökös, sőt az 1848-as szerb-magyar ellentétet is sikerült belekevernie a konfliktusba (noha akkor a szerbek éppen az

---

⁵⁷ Burián, 167. 1916. január 7. és 1916. január 16.

uralkodó jogait védték). A két, egymást követő érvelés retorikailag köszönőviszonyban sem volt egymással, de valószínűleg a katonák ezzel nem törődtek.⁵⁸

A balkáni érdekekért önmagában senki nem kívánt elesni a közkatonák közül, más motivációra volt szükség. Mindenesre a trónörökös meggyilkolása nélkül aligha lehetett volna háborús hangulatra számítani: 1913. október 18-án, az albán ultimátum idején Burián kijelentette, hogy „*a Monarchiában ez a háború, ha nem tűzünk ki nagy célt* (tehát nincs területi növekedés, nem cél Szerbia megsemmisítése, azaz a magyar elit elképzelése valósul meg Szerbiával kapcsolatban), *népszerűtlen lesz*”, mint erről Thallóczy naplója is beszámol.⁵⁹ A trónörökös meggyilkolása viszont lehetővé tette a területszerzés nélküli háború koncepciójának fennmaradását (noha a területszerző háború hívei is a trónörökösre hivatkoztak).

---

⁵⁸ Kivonat az *Eger* c. hetilap 1914. július-augusztusi számaiból.

⁵⁹ Thallóczy, 1913. okt. 18.